

УДК 9:37.014(477.83/86) “1901–1908”

**СПРАВА УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НА ТЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ
У ГАЛИЧИНІ 1901–1908 рр.**

Володимир КАЧМАР

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історичного краєзнавства

У статті аналізується ставлення польських суспільно-політичних сил до ідеї заснування українського університету у Львові на зламі XIX–XX ст. З'ясується місце університетської справи в системі польсько-українських суперечностей. Досліджується її вплив на активізацію суспільно-політичних сил обох народів. Простежується позиція різних польських суспільно-політичних сил щодо проблеми українського університету. Розглянуто роль цієї справи у міжпартійних конфліктах у польському політичному таборі. Досліджується перебіг українсько-польських переговорів у 1901–1908 рр. Висвітлюються головні причини та обставини, за яких формувалося ставлення польських політичних сил до проблеми заснування українського університету у Львові на початку XX ст.

Ключові слова: Галичина, українсько-польські взаємини, український університет, вища освіта, студентський рух.

Наприкінці XIX ст. практично всі польські політичні сили в Галичині, вірні принципу національної солідарності, протистояли проголошуваній українськими політиками ідеї Східної Галичини як українського “П'ємонту”. Вони намагалися послідовно поборювати будь-які спроби українців, що могли б наблизити останніх до здійснення їхнього національного ідеалу, водночас всіляко відстоювали позиції польського елемента в Східній Галичині.

Мета пропонованої статті – з'ясувати причини та обставини, за яких формувалося ставлення польських політичних сил до проблеми заснування українського університету у Львові на початку XX ст.; визначити місце університетського питання в контексті українсько-польських суперечностей у Галичині, його роль у міжпартійних конфліктах у польському політичному таборі.

Загострення польсько-українських суперечностей наприкінці XIX–на початку XX ст. стимулювало значні структурні зміни в польському політичному середовищі. У той час польська політична система в Галичині переживала трансформацію, коли поруч зі старими політичними течіями та партіями – галицьких консерваторів та ліберальних демократів – виникли Національно-демократична, Селянська та Соціально-демократична партії, що свідчило про вступ поляків до політичного етапу формування єдиного національного організму. Майже одночасно відбувались аналогічні процеси в українському політичному русі (були створені Українська національно-демократична партія –

УНДП, Русько-Українська радикальна партія – РУРП та Українська соціал-демократична партія – УСДП).

Консервативний напрям у польському русі представляли дві партії: подоляки (назва походить від регіону Галицького Поділля) та станьчики (від імені легендарного блязні польських королів Станьчика, політичні гостроти якого стали взірцем середньовічної польської політичної думки, своєрідним символом патріотизму). У ставленні двох польських консервативних течій до українського питання існували суттєві розбіжності, що, зокрема, чітко проявилось на прикладі університетської справи. Для подоляків, соціальну базу яких становили польські дідачі, що володіли фільварками в українських селах, не могло бути й мови про якісь поступку в у цьому питанні¹. Загалом солідаризуючись з іншими польськими партіями щодо головних аспектів української проблеми, станьчики вважали за необхідне піти на компроміс з українцями і підтримати український рух супроти москвофілів. Цим можна пояснити їхнє помірковане ставлення до університетських домагань українців.

У політичному компромісі з українцями були зацікавлені ліберальні демократи, передовсім їх краківський осередок². Виявом загальнодемократичних процесів у польському суспільстві стало утворення у 1892 та 1895 рр. політичних партій лівиці – Польської соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії (далі – ПСДП) і селянського Польського стронніцтва людового (далі – ПСЛ). З огляду на слабкий промисловий розвиток Східної Галичини польські соціал-демократи не мали істотного впливу в цьому регіоні, тому їхня підтримка українських домагань в університетській справі, попри неодноразові спроби координації зусиль з УСДП, мала декларативний характер. ПСДП і ПСЛ не дотримувалися принципу національної солідарності й не входили до Польського кола (більша частина польської репрезентації в австрійському парламенті, яка об'єднувалась в один клуб на засаді солідарності голосування в принципових справах. ПСЛ вступило до Польського кола лише після парламентських виборів 1907 р. й еволюціонувало в бік підтримки позиції правих партій в українському питанні³).

Ідеологічні важелі формування польської суспільної думки в українському питанні намагались приборати до своїх рук створене 1905 р. у Галичині Стронніцтво Демократично-Народове (далі – СДН). Лідерами партії були професор Львівського університету Станіслав Гломбінський та доцент рільничої академії в Дублянах, а згодом професор Львівського університету Станіслав Грабський⁴. Прихильниками ідейної платформи цієї партії була більша частина академічного сенату Львівського університету та польських студентських організацій. Відомий польський публіцист лівого напрямку Вільгельм Фельдман відзначав, що основу польських національних демократів (або, як їх ще називали, ендеків) становили переважно польські урядовці і частина подільських консерваторів, що ідейно об'єдналися під гаслом української загрози своєму пануванню в Галичині⁵. Соціальна база СДН зростала й за рахунок багатьох національно свідомих інтелігентів. Політична програма польських національних

¹ Див. характеристику польських консервативних партій у Галичині: *Аркуша О.* Галицький сейм. Выборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Львів, 1996. С.22–32.

² Див.: докладніше: *Janowski M.* Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności: dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889–1914. Warszawa, 1996.

³ *Kieniewicz S.* Wstęp // *Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914)*. Wrocław, 1952. S. XXXVI, XXXVIII; Докладніше про діяльність ПСЛ в Галичині див.: *Zaskilniak L.* Polski ruch ludowy i kwestia ukraińska w Galicji w końcu XIX–początku XX w. (do 1914 r.) // *Wieś–chłopi–ruch ludowy–państwo*. Księga pamiątkowa profesora Józefa Ryszarda Szallika. Warszawa, 1996. S.61–67.

⁴ *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2-х т. Т.2. Київ, 1992. С.436.

⁵ [*Feldman W.*] Ewolucje partyjne w Galicji // *Krytyka*. 1912. Т.33. S.212.

демократів чітко окреслювала право польського народу до єдності й політичної незалежності, досягнення якої вважала головним політичним постулатом. Найближчою ж політичною метою за умов Австро-Угорської конституційної монархії було здобуття якнайбільшої політичної, культурної й економічної незалежності, а також всебічної оборони польських інтересів із загальнонаціональної точки зору, залучення на національну платформу всіх верств польського суспільства⁶.

Бурхливий розвиток українського національного руху наприкінці XIX ст., що сприймався польською суспільністю в Східній Галичині як “український наступ на польський “стан володіння”, особливо перехід українських партій до гасел національної незалежності, змушував ендеків сприймати українців як головний “ворожий елемент”. Тож не дивно, що в переліку вимог українських політичних партій чи не найбільшу неприязнь у польських національних демократів викликала вимога допущення української мови до сфери вжитку у внутрішньому урядуванні університету, а надалі – створення українського університету у Львові. Вони вбачали у ній передусім “бойове гасло русинів” в наступі не лише на польський характер Львівського університету, а й на “польський стан володіння” в Східній Галичині⁷. Боротьба українців за власну вищу школу трактувалася ендеками як порушення політико-правового статусу польської мови, як замах на польську автономію Галичини, а вимоги розширення прав української мови у Львівському університеті розцінювалися як порушення політичних прав поляків й крок українців до сепаратизму⁸.

Для “захисту прав” польської суспільності національні демократи намагалися організувати єдиний політичний фронт. До нього увійшли також таємний союз польської студентської молоді “Зет” (він визначав позицію найбільшої студентської організації Львівського університету – “Академічної читальні”), частково – подільські консерватори, партія християнських демократів і коло політичних публіцистів, що групувалися навколо тижневика “Rzecz Pospolita” на чолі з його редактором Станіславом Стронським⁹.

Ці угруповання, підтримуючи серед польської суспільності “страх” перед загрозою українського наступу, розпочали широкомасштабну ідеологічну кампанію, спрямовану не лише проти вимог українського університету, а передусім супроти нечисленних здобутків українців у Львівському університеті. Фактично вони ініціювали суспільний рух за цілковиту й остаточну полонізацію університету та позбавлення українців їхніх мізерних прав щодо мови навчання й невеликої кількості українських кафедр. Завершенням цієї акції мало стати отримання від австрійського уряду юридичного підтвердження польського характеру Львівського університету, яке ендеки старалися досягнути без жодних компенсацій для українців¹⁰.

Як привід започаткування руху полонізації Львівського університету частина польського політичного табору використала боротьбу українських студентів за збільшення кількості кафедр з українською мовою викладання. З цією метою національні

⁶ Докладніше про політичні погляди ендеції та її відмінність від інших польських політичних сил того часу див.: *Feldman W.* Stronnictwa i programy polityczne w Galicji. T.2 Kraków, 1907. S.189–191; *Wapiński R.* Polska i małe ojczyzny Polaków. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1994; *Ejusd.* Roman Dmowski. Lublin, 1988; *Wątor A.* Działalność Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze austriackim do roku 1914. Szczecin, 1993.

⁷ *Wątor A.* Działalność Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze austriackim do roku 1914. S.112–116.

⁸ *Popławski J.L.* Pisma polityczne. T.2. Kraków–Warszawa, 1910. S.434, 435.

⁹ *Michalewska K.* Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914 // *Studia Historyczne* (Kraków). 1984. Z.1. S.58.

¹⁰ *Jaremko M.* The Lwiv University – Burning Issue // *Galicja-Halycyzna (A Part of Ukraine)*. Toronto–New-Jork–Paris, 1967. P.186.

демократи та консерватори намагалися роздмухати до загальнонаціональних масштабів “справедливе обурення польських студентів та професорів Львівського університету “боротьбою українських студентів” – нелегальним віче 19 листопада 1901 р. та наступною сецесією¹¹. Організовані під впливом ендецьких активістів 28 листопада 1901 р. загальні збори польських студентів Львівського університету більшістю (3/5) голосів засудили “проведений студентами-українцями дня 10 листопада 1901 р. виступ, спрямований проти правного і справедливого польського характеру нашого університету”. Радикально налаштовані польські студенти вважали, що вимоги українців щодо окремого національного університету є “нічим іншим, як тільки фікцією”. Збори прийняли ухвалу рішуче протистояти будь-яким спробам утравкізації (двомовності) польського університету у Львові, котрий, “як і польський університет у Кракові, є здобутком польської культури”¹².

Значний вплив на формування антиукраїнських настроїв польської суспільності мала й позиція академічного сенату Львівського університету. Польські професори заявляли, що у випадку загрози українського терору покинуть цей навчальний заклад – вогнище освіти для всього польського народу¹³.

Дії українських студентів різко засудила польська львівська преса¹⁴. Для прикладу, орган східногалицької шляхти “Dziennik Polski” застерігав, що українці хочуть посісти панівне становище у Львівському університеті, щоб “створити для себе могутнє агітаційне вогнище супроти поляків, змурувати міцну фортецю проти наших прав на цій землі”¹⁵. Польські консервативні кола вимагали докладного розслідування і суворого покарання винних українських студентів та політиків, що їх підбурюють, дієвого захисту польської мови від негативних наслідків перерваного не з їхньої вини навчання. Львівський часопис “Przegląd” з цього ж приводу писав: “Не вірогідно, що вся ця акція виходила з середовища університетської молоді руської народності. За студентами ховаються інші фігури, котрі штовхають їх до тих шалених кроків, які остаточно тільки русинам можуть найбільше зашкодити”¹⁶. Політичну точку зору ендеків у цей момент поділяли й краківські консерватори. Їхній друкований орган “Czas” стверджував, що насправді українським політикам розходиться не про здобуття власного університету, а лише про збурення й підтримання антипольських настроїв серед українського населення. “Вони активно плекають цю ненависть, а університетська справа, задля якої вони пустили в непам’ять здобуті за сприяння поляків сім кафедр у Львівському університеті, загрожує стати останньою краплиною, що призведе до міжнародного вибуху”¹⁷.

Дещо поміркованішими у ставленні до університетських домагань українців були людовці. Їхні публіцисти з розумінням поставилися до справедливих вимог українських студентів, однак наголошували, що задоволення цих вимог не повинно відбуватися за рахунок національно-культурних здобутків поляків у Галичині. Характерною була позиція їхнього часопису “Kurjer Lwowski”, який у 1901р. писав, що поляки підтримують домагання заснування окремого українського університету, однак рішуче протестують проти спроб утравкізації існуючого: “Визнання утравкізму у Львівському

¹¹ Качмар В. Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 року // Вісник Львів. ун-ту. Серія історична. Вип.34. Львів,1999. С.289–201.

¹² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф.26. Оп.13. Спр.47. Арк.1

¹³ Głabiński S. Zamach na uniwersytet polski we Lwowie. S.42, 44.

¹⁴ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців... С.356.

¹⁵ O ruski uniwersytet // Dziennik Polski. (Lwów). 1901. №481.

¹⁶ Awantury w uniwersytecie // Przegląd (Lwów). 1901. №269.

¹⁷ Wiec młodzieży uniwersyteckiej // Czas (Kraków). 1901. №274.

університеті, двомовності у внутрішньому діловодстві призведе до вимоги від професорів знання руської мови, що унеможливить нам здобувати на наші кафедри наукові сили з інших дільниць, – в результаті університет понизиться в своєму рівні, з загальнопольського стане східногалицьким”¹⁸.

Коментуючи розпочату в польських суспільно-політичних колах пропагандистську кампанію супроти домагань українцями змін у Львівському університеті, українська газета “Діло” наголошувала: “Вся націоналістично-польська преса, цілий польський університетський сенат, вся польська суспільність з винятком жмені соціалістів – єдиним словом, ціла галицька Польща з незначними виїмками крикнула одним голосом в падолисті і грудні 1901 р., що університетську боротьбу спровокували русини – руська молодь, і що всі антируські поступки Твардовських, Фіялків, Рідігерів, Гломбінських і тим подібних народово-католицьких чи народово-демократичних політикерів і русиноїдів в професорських тогах, се лише боронна акція поляків проти українців”¹⁹.

У березні 1902 р. польські націоналістично-консервативні сили гостро відреагували на незначні поступки міністерства віросповідань і освіти на користь прав української мови у Львівському університеті. Вони розцінили їх як перший крок на шляху до цілковитої утраквізації університету. “Ми не можемо цього дозволити, проти цього мусимо рішуче запротестувати”, – підкреслювало “*Ślowo Polskie*”²⁰.

З метою активізації польської громадськості й політичних чинників в обороні від українців Львівського університету професор С.Гломбінський опублікував у березні 1902 р. брошуру “Замах на польський університет у Львові”. У ній він намагався всебічно обґрунтувати тезу про те, що цей навчальний заклад “ніколи не був руським, й українці не мають жодних прав до нього”²¹. С.Гломбінський не заперечував теоретич-

ного права українців на власний університет, однак закликав поляків протидіяти будь-якому розширенню прав української мови в існуючому університеті. В русі українських студентів, професорів та політиків він вбачав не боротьбу за вищий навчальний заклад, а насамперед політичну акцію проти польського характеру Львівського університету.

Польські націоналістичні політики називали університетську справу штучно спровокованою українськими радикалами, оскільки вважали український народ незрілим з етнічного погляду до вищої освіти власною мовою. Одним із вагомих аргументів польських національних демократів і консерваторів у запереченні ними культурної необхідності для українців національного університету було твердження про брак українських наукових сил та студентської молоді²². Подібно висловлювалися органи станьчиків “*Przegląd Polski*” і “*Czas*”, критикуючи заяву посла до віденського парламенту, голови Українського Парламентарного Клубу Ю.Романчука в парламенті, про домагання трьома з половиною мільйонами українців в Австрії власного університету. Польські консерватори переймалися питанням, чи зможуть ці мільйони реально висунути з свого середовища сучасного рівня науковців, професорів та студентів та чи українська мова стоїть на належній висоті, щоб сформувані наукову термінологію, і чи мають українці власну наукову літературу. “*Przegląd*” негативно відповів на це питання: “Руська суспільність, щоправда, має у Львівському та інших

¹⁸ W obronie polskości uniwersytetu Lwowskiego // Kurjer Lwowski. 1901. №337.

¹⁹ В справі університетській // Діло. 1903. Ч.223.

²⁰ Lwowska secesya // *Ślowo Polskie*. 1902. №22.

²¹ *Głabiński S.* Zamach na uniwersytet polski we Lwowie. S.1–3.

²² Ibid.

австрійських університетах кількох професорів і доцентів, та ані наукової літератури, ані відповідної кількості вчених”. Тож якщо б вони отримали власний університет, то однаково, “не мав би він майбутнього, і не знали б, що з ним робити, поза цим фактором не мали би вже жодного іншого “популярного народного гасла”, хіба що домагання української академії наук”²³.

Польські політики з націоналістично-консервативного табору з усіх сил намагалися переконати польську суспільність, що справа українського університету є “висаною з пальця” українськими радикалами. Звідси, за С.Гломбінським, виводились основоположні засади польської національної тактики щодо українських домагань: 1) оборона за будь-яку ціну польського характеру Львівського університету як “важливого національного і політичного форпосту”, “другого польського університету в Галичині і взагалі на польських землях”, 2) участь у цій обороні усієї польської суспільності, оскільки університетське питання є справою загальнонаціональної ваги, 3) збереження польського характеру Львівського університету²⁴. Цю позицію С.Гломбінський представив лідерам інших польських партій у своєму рефераті “Польське населення в східній частині Галичини”, прочитаному на організованому 30 травня 1903 р. у Львові Першому загальнонаціональному вічі поляків. Це зібрання одностайно ухвалило резолюцію про оборону польського характеру краю, захист польського характеру міст і містечок, Львівського університету, середніх і парафіяльних шкіл²⁵.

У напруженій атмосфері польсько-українського протистояння нелегко було залишатися патріотом і не потрапити під вплив крайньо радикальних віянь. Попри те, такі політики були, що свідчило про прихильність певної частини польської суспільності до ідеї польсько-українського порозуміння. Одна з таких особистостей – заступник міністра віросповідань і культів Австрії Едвард Гневош у жовтні 1902 р. звернувся до Олександра Барвінського, лідера правоконсервативного “Католицького Русько-народного союзу”, що закликав до польсько-українського порозуміння в справі університету як бази для примирення двох народів, і, на відміну від лідерів польських ендеків і консерваторів, не вбачав смертельної загрози для “польського стану володіння” в Східній Галичині внаслідок поступової утраквізації Львівського університету. Без емоцій оцінивши ситуацію в цьому питанні, Гневош справедливо вказав, що оскільки українську мову допущено до викладів і екзаменів, “не можна стверджувати, що у Львівському університеті польська мова має монополію, а устрій університету не є утраквістичний”. Він закликав поляків допомогти українцям здобути власну вищу освіту шляхом утраквізації, габілітації українських доцентів і формування наукових кадрів. Відтак Е.Гневош піддав критиці політику партій Польського кола, яка розпалювала міжнаціональну ворожнечу і спонукала українців до загострення боротьби за заснування власного університету²⁶.

Єдиним напрямом у польському суспільно-політичному русі, який беззастережно підтримав українські домагання в університетській справі, був соціал-демократичний. Польські соціал-демократи підкреслювали, що польське правління в автономічний період не сприяло національно-культурному розвитку українців. Зокрема, функціонування восьми україномовних кафедр у Львівському університеті аж ніяк не можна вважати виявом рівноправності українців з поляками. На думку відомого польського

²³ O uniwersytet ruski // Czas. 1910. №309.

²⁴ Głabiński S. Zamach na uniwersytet polski we Lwowie. S.36, 37.

²⁵ Głabiński S. Ludność polska we Lwowie. Lwów, 1903. S.58–59.

²⁶ Gniewosz E. W sprawie uniwersytetu Lwowskiego. List do Alexandra Barwińskiego z 30.X.1902. Lwów, 1907. S.3, 8, 15–16.

публіциста лівого напрямку Вільгельма Фельдмана, українці мали всі необхідні передумови для отримання власного вищого шкільництва – 650 студентів в існуючому університеті, а закиди у бракові наукових сил робили свого часу й німецькі власті на адресу поляків, щоб штучно перешкодити розвитку польської науки в Краківському університеті²⁷. І справді, на той час була вже достатня кількість українських вчених, котрі могли очолити більшу частину кафедр, потрібних для існування окремого українського університету²⁸.

Вимоги українських студентів-сецесіонерів у грудні 1901 р. підтримала група зв'язаних з соціалістичним рухом польських студентів Львівського університету²⁹. Проте напад українських студентів на ректора Яна Фіялка 16 жовтня 1903 р. змусив соціал-демократів засудити методи боротьби українських радикалів за національний університет. Так, редактор соціал-демократичного часопису “Naprzód” Ігнаци Стажинський підкреслював, що “вчинок руських студентів переступив далеко поза рамки звичайної демонстрації і був звичайним диким вибриком націоналістичного шовінізму і кретинізму” – єдиним його наслідком стало посилення антиукраїнських настроїв серед польської суспільності³⁰.

Майже вся польська преса, коментуючи українські вимоги у Львівському університеті 1903 р. і особливо 1906 р., писала, що “русини прагнуть видерти нам університет”³¹. Це поглиблювало серед польського загалу страх перед роздмухуваною загрозою українізації університету, викликало підозріле ставлення до нових українських кафедр і збуджувало бажання поляків будь-що зберегти привілейоване становище польської мови в цьому навчальному закладі³². Відповідно зростала популярність й крайніх шовіністичних гасел ендеків, й їхній вплив на більшість польських студентів та викладачів Львівського університету. Про це свідчили все частіші антиукраїнські акції польської молоді з товариства “Академічна читальня”, що проводились під гаслами захисту Львівського університету від “українських гайдамаків”. Першою з них була брутальна “чистка” університету в жовтні 1903 р. від українців, яку польські студенти трактували як відповідь на напад на ректора Я.Фіялка³³.

Політики, схильні до компромісу в (польському і українському) національних таборах з усе більшим занепокоєнням спостерігали за тим, як “русько-польська громадська війна студентів” розпалювала міжнаціональні пристрасті, все більше радикалізувала обидві сторони конфлікту, втягуючи в нього нові сили. На захист “польськості університету” стали й університетські власті. Ректор університету поляк Щенни Грізецький під час аудієнції у нього студентів-українців 1906 р. на їхнє подання рідною мовою заявив, що не розуміє української і просить звертатися до нього польською мовою. Природно, що студенти-українці сприйняли поведінку ректора як вияв шовінізму й перейшли до гостріших форм боротьби за рівноправність української мови. Єдиний вихід з ситуації польські угодовці, згруповані навколо кількох краків-

²⁷ *Feldman W.* Na posterunku... S.106.

²⁸ Докладніше про наявність на той час потрібної кількості українських професорів для забезпечення навчального процесу в окремому українському університеті див.: В справі руського університету // О руський університет у Львові. Львів, 1904. С.27–30.

²⁹ *Буда С.* За український університет. Київ, 1912. С.17.

³⁰ *Studentska awantura* // *Naprzód*. 1903. №286.

³¹ Про виступи українських студентів у Львівському університеті 1903 і 1906 рр. докладніше див.: *Мудрий В.* Змагання за українські університети в Галичині. Львів–Нью-Йорк, 1999. С.58–62.

³² *Koneczny F.* Swary uniwersytetckie we Lwowie. S.225.

³³ *Partacz Cz.* Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996. S.135.

ських видань, наївно вбачали у тому, щоб “русини усунули сумніви щодо свого ставлення до існуючого у Львові польського університету”. Тоді, на їхню думку, польські противники українського університету опиняться у меншості, й незабаром буде засновано новий український навчальний заклад³⁴.

Зростання популярності ендеків як послідовних “оборонців” “польського стану володіння” від української загрози непокоїла помірковані польські партії й змушувала їх час від часу виступати з осудом брутальних виступів польських студентів не менш різко, ніж українських. Так “чистку” університету 1903 р. гостро засудили краківські консерватори, що вважали її провокацією, спрямованою на подальше загострення українсько-польського конфлікту. Коли ж українські студенти, спровоковані польськими властями, на початку 1907 р. захопили Львівський університет, польські угодовські кола, приєднавшись до голосів з націоналістично-консервативного табору, констатували, що “русини згоди не хочуть”³⁵. Тріумфувало “*Słowo Polskie*”, якому, мабуть, уперше вдалося домогтися настільки одностайної підтримки польським суспільством позиції ендеків у конфлікті поляків з українцями. Проведена ним у польській пресі кампанія була спрямована на формування “загальнонаціонального духу” в його опорі українським університетським домаганням. Головним аргументом національних демократів стало твердження, що брутальним захопленням університету у Львові та його погромом українці викрили свої справжні наміри: вони не хочуть окремого навчального закладу, а прагнуть знищити польський університет у Львові³⁶.

Під впливом націоналістичної агітації міська рада Львова ухвалила резолюцію про необхідність збереження польського університету в столичному місті краю. Свою готовність рішуче обороняти польський характер Львівського університету задекларували академічний сенат і польські студентські товариства. Від імені польського населення Львова внесення до Віденського парламенту з приводу подій 23 січня з вимогою покарати українських студентів подав лідер ендеків С.Гломбінський³⁷. Із запальними промовама проти українського університету у Львові виступив професор університету С.Стажинський, який піддав критиці нерішучу й тому, на його погляд, “зрадницьку” реакцію Польського кола на події 23 січня³⁸. Слідство у справі нелегального виступу українських студентів в університеті під особливий контроль узяв Галицький сейм³⁹.

Сформувавши таким чином суспільну думку у вигідному їм напрямі, польські національні демократи і консерватори чинили тиск на крайову адміністрацію, суд, університетські власті. Їм вдалося добитись повторного арешту студентів-українців та процесу над ними⁴⁰. Звільнення українських студентів під заставу було сприйняте польською громадськістю, особливо у Східній Галичині, як національна образа. Як виклик сприймались нею заяви українських радикалів під час маніфестації 24 лютого, які закликали ширші кола суспільності наслідувати приклад самопожертви студентів для перемоги над національними ворогами – поляками. 26 лютого міська рада Львова одностайно ухвалила резолюцію, що містила протест проти незаконного втручання міністерства правосуддя в слідство у справі українських студентів та ви-

³⁴ *Koneczny F.* Swary uniwersytetskie we Lwowie. S.226–230.

³⁵ *Koneczny F.* Czy można dogodzić rusinom? S.403.

³⁶ *Głubiński S.* Was soll nun deschehen // *Zeit.* 1907. №45.

³⁷ Бурный инцидент в Львовском университете // *Галичанин.* 1907. Ч.9.

³⁸ Z powodu zajść na uniwersytecie // *Słowo Polskie.* 1907. №43.

³⁹ Университетский вопрос в сейме // *Галичанин.* 1907. Ч.32.

⁴⁰ *Мудрий В.* Боротьба за огнище української культури... С.59.

словлювала обурення “з приводу образи, яку було безкарно завдано на вулицях польського міста польському народові овацією, влаштованою злочинцям”⁴¹.

Польські професори Львівського університету звернулись до намісника А.Потоцького з вимогою захистити цей навчальний заклад від загрози українського тероризму. 2 березня 1907 р. на своїх надзвичайних зборах вони одностайно ухвалили запропоновану С.Стажинським резолюцію, якою зобов'язалися рішуче захищати польський характер університету проти будь-яких спроб його утраквізації⁴². Вони вислали до Відня свою депутацію на чолі з професором Т.Глюзінським, яка представила міністрам Г.Мархетові та М.Бекові меморандум, що обґрунтовував історичний і правовий польський характер Львівського університету. У відповідь урядовці запевнили, що не планується жодних змін у статуті університету⁴³.

3 березня 1907 р. у Львові відбулося віче на захист польського характеру університету, учасники якого висловили невдоволення втручанням центральних властей і німецької преси в університетський конфлікт на українському боці. Віче завершилось гаслом: “Польського університету у Львові не віддамо!”. Ухвалені на вічі резолюції, підготовлені С.Гломбінським, засудили саму ідею заснування українського університету в місті, де “проживає заледве сім відсотків українців”⁴⁴. “Słowo Polskie” оцінило резолюції віча як рішучий маніфест-відповідь столиці краю на українські вимоги й закликала всіх поляків до оборони їх національних здобутків. На цей заклик відгукнулись польські студенти з “Академічної читальні”, що влаштували другу “чистку” університету від українських студентів⁴⁵.

Голосний резонанс не лише в Австро-Угорщині, а й у всьому світі мав виступ на сторінках віденської “Die Zeit” відомого польського письменника Генрика Сенкевича. Це була реакція на заяву у захист обвинувачених українських студентів лауреата Нобелівської премії норвежця Б.Бйєрнсона. Грубо спотворюючи факти, Г.Сенкевич писав, що українці розіграли перед світом цілу комедію, оголосивши в тюрмі голодування, під час якого приймали відвідувачів, що приносили їм м'ясо та пиво. Свій “героїчний” вчинок вони представили як боротьбу проти польських гнобителів. Ця історія мала, зрештою, сумні наслідки для автора відомих історичних романів. Українські студенти подали на нього в суд за образу їхньої гідності, й суд, об'єктивно розглянувши факти, постановив, що письменник мусить сплатити штраф у розмірі 300 корон як компенсацію за завдані українським студентам моральні збитки. Показово, що сам Г.Сенкевич визнав на суді, що його ввели в оману шовіністичні польські елементи. Це ще раз засвідчує, якими небезпечними і спокусливими навіть для освічених людей є гасла культурної вищості, національної самозакоханості⁴⁶.

Під впливом цих виступів своє негативне ставлення до заснування українського університету у Львові виклав 5 березня 1907 р. у меморандумі урядові намісник Галичини А.Потоцький. Свою думку він обґрунтував роздумами про об'єктивну неготовність українського народу до створення власного вищого шкільництва, передусім внаслідок браку кваліфікованих наукових сил. Через це він вважав дуже небезпечним проект створення у Львівському університеті перехідної автономної університетської інституції, так званого “Руського колегіуму”, бо через неспроможність українців за-

⁴¹ Проишествия на Львовском университете // Галичанин. 1907. Ч.35.

⁴² Заява польських професорів університету у Львові // Руслан. 1907. Ч.40.

⁴³ Отголоски университетских проиществий // Галичанин. 1907. Ч.45.

⁴⁴ *Partacz Cz.* Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. S.143.

⁴⁵ *Jesze w sprawie strajkiu głodowego* // Słowo Polskie. 1907. №10.

⁴⁶ Украинские студенты против Генриха Сенкевича // Галичанин. 1908. Ч.101.

безпечити кафедри в ньому професорами і доцентами ця установа стала б не на науковим осередком, а bastіоном політичної боротьби. Прагнення українців до власного університету А.Потоцький пояснював політичними амбіціями, а не культурно-освітніми потребами, вважав його черговим політичним гаслом все радикальнішого українського руху, тому застерігав уряд від небезпеки “розбещення українських політиків” виконанням їхніх вимог. За його словами, УНДП і РУРП усіма силами і методами добиваються заснування українського університету, щоб створити передумови для українізації Львова й проголошення у майбутньому в Східній Галичині так званої “Української Радикальної Селянської Республіки”. Український університет став би зброєю українських радикальних партій у Львові в боротьбі проти поляків. А.Потоцький вважав, що українці мають цілковиту можливість розвитку своєї науки в існуючому Львівському університеті й шляхом габілітації доцентів в його стінах чи в інших австрійських вузах. Він рішуче заперечив звинувачення з боку українських політиків і публіцистів у тому, що поляки штучно стримують розвиток української науки в існуючому університеті, навмисне відкладають подання на захист українських кандидатів. На його погляд, саме збільшення українських кафедр в університеті є єдиним шляхом українців до створення у майбутньому окремого університету⁴⁷.

Меморандум А.Потоцького в основних рисах відображав погляди академічного сенату Львівського університету, члени якого вважали, що українці мусять визнати польський характер існуючого навчального закладу й взамін за це, доки колись в майбутньому буде заснований окремий український університет, скористатись можливістю збільшення своїх кафедр і доцентур у польському університеті, кількість яких не повинна перевищувати, відповідно, 1/5 та 1/3 від загальної кількості польських⁴⁸.

У березні 1908 р., під час обговорення у віденському парламенті бюджету міністерства віросповідань й освіти, склались сприятливі умови для прийняття словенським, хорватським, українським, італійським та румунським клубами спільної резолюції, з вимогою негайного заснування національних університетів для цих народів. За таких умов польські політики намагались схилити українських послів до компромісного розв’язання. Вони пропонували останнім визнати польський характер Львівського університету і за це отримати широкі можливості для підготовки в ньому українських національних кадрів, а також принципову згоду на заснування в майбутньому окремого університету. З такою пропозицією виступив голова Австро-Угорського банку Леон Білінський та міністр фінансів В.Коритовський⁴⁹.

Ця заява стала першою після довгих років конфронтації спробою досягнення польсько-українського компромісу. Переговори в цій справі проводили навесні 1908 р. у Відні представники Польського клубу С.Гломбінський і Л.Білінський та Українського кола К.Левицький і М.Василько. Сторонам вдалося узгодити попереднє порозуміння, що передбачало, окрім допуску українців до адміністративних посад у Галичині (головним чином як заступників поляків у намісництві, сеймі, у краєвій шкільній раді, судах, повітових управліннях, міністерстві у справі Галичини), проведення спільними зусиллями двох парламентських клубів закону про Львівський університет. Згід-

⁴⁷ Michalewska K. Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914. S.48–49.

⁴⁸ W sprawie uniwersytetu Lwowskiego. Głos Towarzystwa Nauczycieli szkół wyższych // Odbitka z “Muzeum”. Lwów, 1908. S.14.

⁴⁹ Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку ХХ ст. // Львів: місто–суспільство–культура. Львів, 1999. С.424–425.

но з розробленим проектом, Львівський університет залишився б полякам, а уряд в означений термін розпочав би створення в Галичині українського університету⁵⁰.

Дискусійним пунктом порозуміння стало визначення місця створення українського університету, бо ендеки і подоляки не допускали й гадки про заснування його у Львові. Хоч ці польські партії в принципі визнавали право українського народу на власний університет та були представлені на цих переговорах лідером національних демократів С.Гломбінським, вони не бажали навіть вести розмови про його заснування у Львові та розширення до того часу прав української мови у діючому університеті. Про це свідчила розпочата ще наприкінці 1907 р. часописом “Słowo Polskie” пропагандистська кампанія. Зокрема, як підступний замах на “польський університет у Львові” зображалася угода від 19 листопада 1907 р. між Українським клубом та міністром віросповідань і освіти про створення двох нових українських кафедр та мову іма-трикуляції (акт прийняття студентів першого курсу до університетської спільноти) у Львівському університеті⁵¹. Під тиском націоналістичної агітації польські студентські товариства Львова подали академічному сенатові університету звернення за 2000 підписів, в якому вимагали захисту польського характеру Львівського університету⁵².

Вбивство 12 квітня 1908 р. українським студентом Мирославом Січинським намісника А.Потоцького, що було реакцією на вражаючі зловживання проти українських кандидатів на сеймових виборах 1908 р., посилювало вплив ендеків та подоляків на польську суспільну думку. Того ж дня перед пам’ятником Адама Міцкевича відбулося віче польської студентської молоді, на якому промовці наголошували, що “Галичина – це польський край, а Львів – це польське місто”. Після віча відбулися сутички біля приміщення українського студентського товариства “Академічна громада”⁵³.

Вчинок М.Січинського став приводом для розриву польськими політиками українсько-польських переговорів у Відні. Проте після призначення новим намісником одного з провідних діячів станьчиків професора права Ягеллонського університету Міхала Бобжинського позиція польських суспільно-політичних сил щодо питання українського університету зазнала певних змін. Вирішальний вплив на це мало загострення зовнішньополітичного становища Австро-Угорщини (Боснійська криза) і погіршення австро-російських відносин. Віддані династії Габсбургів станьчики в спілці зі “старими” демократами та людовцями розпочали створення в Галичині австро-фільського блоку (так званого намісницького), який мав утворитися з означених польських партій та українських народовців. Їм протистояли ендеки, що проголошували гасла національної незалежності, частина подоляків, що виступали проти підтримки урядом політичних прагнень українців, та ряд дрібніших партій, а також про-російськи орієнтовані москвофіли, що намагались сформувати так званий антиблок⁵⁴.

Таким чином, аналіз політичної діяльності програм польського національно-визвольного руху та окремих її представників розкриває широкий спектр поглядів польської суспільності на проблему українського університету у Львові. Наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. найбільш лояльними до змагань українців за свою вищу школу були польські демократи та соціалісти, які в цей час перебували в опозиції до влади. До діалогу з українцями частково схилилися і станьчики як представники тих земель, яким нічим не загрожувало заснування українського університету, на відміну від подоляків.

⁵⁰ Левицький К. Історія політичної думки... С.486–488.

⁵¹ О руський університет у Львові // Діло. 1908. Ч.64.

⁵² *Partacz Cz.* Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. S.150.

⁵³ Ввесь світ в українській справі. Подія 12 квітня 1908 року. Київ, 1908. С.10–11.

⁵⁴ *Kieniewicz S.* Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914). S.XLIV–XLV.

Найбільш непримиренними були представники польських національних демократів. Водночас боротьба українців за національний університет сприяла поглибленню розламу у польському суспільно-політичному русі щодо питання про необхідність загального політичного порозуміння між двома народами. Вбачаючи в боротьбі українців за національний університет безпосередню загрозу концепції Галичини як польського національного “П’ємонту”, польські національні демократи та східногалицькі консерватори виступили з критикою угодівського курсу. Акцентуючи надмірну увагу на загрозі утравізації Львівського університету, вони активно експлуатували страх польської меншини у Східній Галичині перед зміцненням політичних сил українського народу, українізацією Львова і Східної Галичини. Вирішення університетського питання ускладнювалось зокрема тим, що лідери ендеків (С.Гломбінський, С.Грабський, С.Стажинський) були професорами Львівського університету. Полум’яні заклики до оборони національних ідеалів, що лунали з обох сторін протистояння в університетській справі, набували надзвичайно широкої суспільної підтримки, бо в умовах політичної нестабільності Австрійської монархії й невпевненості її підданих у власному майбутньому зважені аргументи сприймалися громадськістю як щось відірване від життя. Гору брала орієнтація на крайні кроки, екстремізм, національну нетолерантність. Саме ця хвороблива атмосфера стала однією з причин того, що справа українського національного університету у Львові не була логічно завершена. В умовах Австро-Угорської дуалістичної монархії домогтись її справедливого вирішення для українців виявилось неможливим.

**QUESTION OF THE UKRAINIAN UNIVERSITY
IN THE LIGHT OF POLISH-UKRAINIAN CONFRONTATION
IN GALYCHYNA IN 1901–1908**

volodymyr KACHMAR

L’viv Ivan Franko National University
1, Universytets’ka Str., L’viv, 79000
The Chair of Local History

The author analyzes the attitude of the Polish social and political attitude towards the establishing of the Ukrainian university in L’viv at the end of XIX–beginning of the XX centuries. The place of the University question within the Polish-Ukrainian confrontation is stated. The author investigates the influence of this question on the activation of social and political life of both the nations. The attitude of different political groups and parties towards the problem of the Ukrainian university is also the object of the research undertaken. It casts a new light on the role of this question in the conflicts between the parties within the Polish political circle. The course of the Ukrainian-Polish summit in 1901–1908 is traced. The article highlights the main cause and circumstances that influenced the attitude of the Polish political circle towards the establishment of the Ukrainian university in L’viv at the beginning of the XX century.

Key words: Halychyna, Ukrainian-Polish relations, Ukrainian University, higher education, students’ movement.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2001
Прийнята до друку 18.06.2001